

Корпоративні права держави: особливості реалізації та управління

В статті досліджено особливості реалізації та управління державними корпоративними правами в Україні. На цій основі запропоновано напрями розвитку державного корпоративного сектору в національній економіці.

державне управління, корпоративні права, корпорація, корпоративне управління, корпоративний сектор, національна економіка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Моніторинг діяльності державного корпоративного сектору національної економіки (корпоративних підприємств з державною часткою корпоративних прав) свідчить про те, що ця діяльність є неефективною, а відповідне інституціональне середовище — трансформаційним. З іншого боку, практика відчуження невеликих пакетів акцій (до 25 %), які перебувають у власності держави, свідчить, що ці активи є низьколіквідними, а інвестори не зацікавлені в їх придбанні. Відповідно, зростає зацікавленість у комплексних дослідженнях особливостей реалізації державних корпоративних прав та управління ними, що дасть змогу розробити та запропонувати шляхи створення надійного інституціонального механізму захисту інтересів держави в процесі реалізації належних їй корпоративних прав без обмеження законних інтересів інших власників (учасників).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем, пов'язаних з управлінням державними корпоративними правами та формуванням відповідного інституціонального середовища в національній економіці, присвячені праці Т.Горенко, Т.Лозової, Д.Погрібного, Л.Птащенко, О.Редькіна, А.Ткача [1 – 8] та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим слід

© К.С.Шапошников, 2012

зазначити, що недостатньо вивченими залишаються проблеми впровадження сучасних інституціональних підходів до реалізації та управління корпоративними правами в національній економіці.

Метою статті є дослідження особливостей реалізації та проблем управління державними корпоративними правами в національній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корпоративне право є складним структурним утворенням [5], зміст якого становлять зобов'язальні зв'язки (між корпоративними формами організації бізнесу в національній економіці та окремими економічними агентами, що діють в корпоративному секторі національної економіки, а також між окремими стейкхолдерами корпорації, немайнові, в т. ч. і організаційні зв'язки. Усі ці соціально-економічні відносини мають свій зміст, особливості реалізації їх учасниками суб'єктивних прав і виконання суб'єктивних обов'язків.

Виходячи з цього висновку та на підставі аналізу інституціональної бази (положень Закону України «Про господарські товариства») можна стверджувати, що поняттям «корпоративне право» сьогодні охоплюються такі права стейкхолдерів корпорації, які, підкреслимо, можуть бути реалізовані в різних за характером відносинах [1; 5]: право брати участь у формуванні статутного фонду корпорації; право брати участь у розподілі прибутку корпорації та одержувати його частку (дивіденди); право продати акції корпорації, відокремити частку в статутному фонді корпорації з обмеженою

відповідальністю; право на виплату вартості майна при виході або виключенні учасника з товариства з обмеженою відповідальністю; право на участь у розподілі коштів товариства при його ліквідації.

Зазначені права мають майновий характер і реалізуються їх носієм у процесі розвитку соціально-економічних відносин та формування організаційної культури корпорації. Зауважимо, що наведений перелік корпоративних прав не має вичерпного характеру, стейкхолдери корпорації можуть мати й інші права, передбачені організаційними регламентами документами. Це необхідний мінімум прав стейкхолдерів будь-якої корпорації. Закон України «Про господарські товариства» закріплює і низку суб'єктивних прав, які можуть бути реалізовані лише в організаційно-правових відносинах. Це права, що мають суто управлінський характер [2 — 4]: право брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному в установчих документах; право вийти в установленому порядку з товариства; право одержувати інформацію про діяльність товариства.

Деякі вчені [6; 8] називають останню групу правомочностей особистими правами засновника (учасника). Разом з тим слід погодитися з авторами [2 — 5; 8], що ставлять під сумнів визначення зазначених правомочностей як особистих прав, бо в такому разі створюються умови для можливого ототожнення управлінських правомочностей засновника (учасника) господарських товариств з особистими немайнновими правами.

Так, зазвичай, особисті немайннові права характеризуються як такі, що не мають економічного змісту [2 — 4; 5; 8] та є невіддільними від особистості їх носія. Особливістю ж корпоративних прав є те, що вони не мають таких властивих особистим немайнновим правам невід'ємних ознак, як зв'язок з особистістю, відсутність економічного змісту тощо. Здійснення більшості прав їх носієм проявляється в багаторазових, повторюваних, рутинних (в інституціональному розумінні) діях. Наприклад, держава може постійно здійснювати існуюче право в управлінні корпорацією, у розподілі прибутку корпорації, одержувати інформацію щодо діяльності корпорації тощо. При цьому частина цих прав реалізується в одній дії, наприклад, суб'єктивному праві на вихід із товариства.

Розглянемо основні корпоративні права держави. При цьому слід мати на увазі, що зазначеними правами держави зміст конкретних соціально-економічних не вичерпується: цим правам кореспондує обов'язок корпорації або інших стейкхолдерів щодо вчинення певних дій або утримання від учинення останніх.

Право брати участь в управлінні корпорацією. При розгляді корпоративного права держави брати участь в управлінні справами корпорації слід розрізняти зовнішню та внутрішню особливості реалізації цього права. Річ у тому, що на реалізацію зазначеного корпоративного права впливають зовнішні чинники (політичні, економічні, соціальні тощо). Таким чином, зовнішня площина права держави брати участь в управлінні корпорацією проявляється через розробку корпоративного законодавства. Внутрішня площина корпоративного права держави брати участь в управлінні корпорацією проявляється через міру її можливої поведінки як суб'єкта господарських відносин.

У більшості випадків у корпораціях, у статутних фондах яких державі належить контроль над прийняттям рішень (державі належить більш ніж 50 відсотків акцій, часток, паїв), держава в особі уповноваженого органу має можливість одноособово приймати всі або певні управлінські рішення. В цьому випадку постає необхідність створити ефективну систему реалізації цього корпоративного права, яка б ґрунтувалася на поєднанні високої майнової відповідальності осіб, уповноважених реалізовувати це право, з високою матеріальною зацікавленістю в результатах корпоративного управління. Здійснення державою права на управління корпорацією під час проведення загальних зборів породжує низку інших корпоративних прав [5].

Реалізація зазначених суб'єктивних прав, передбачених установчими документами і законодавством, може здійснюватися Фондом державного майна, органами виконавчої

влади відповідно до галузевої належності суб'єктів господарювання й фізичними та юридичними особами, якими укладено договір доручення з управління корпоративними правами держави.

Право брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди). Виходячи із Закону України «Про господарські товариства», держава в особі уповноважених органів має право брати участь у розподілі прибутку товариства та право одержувати його частку (дивіденди). Реалізація цього права державою в акціонерних товариствах здійснюється на підставі «Положення про порядок отримання інвесторами доходів від володіння корпоративними правами в акціонерних товариствах» [1; 5]. Що ж стосується інших видів господарських товариств, то реалізація зазначеного права відбувається на підставі Закону України «Про господарські товариства» та внутрішніх організаційних регламентів.

Між тим постає питання, з якого моменту виникає можливість реалізувати таке корпоративне право. Слід зазначити, що це питання вирішується неоднаково в різних країнах. Наприклад, у Німеччині право на дивіденди виникає з моменту винесення щодо цього рішення загальних зборів акціонерів [2; 8]. Оголошений дивіденд стає боргом акціонерного товариства. Отже, якщо після оголошення товариство стає неплатоспроможним, акціонери відповідно до вимог про виплату дивідендів беруть участь разом з іншими кредиторами в розподілі активів товариства.

У корпоративному праві Великої Британії та США [2; 8] вважається, що якщо керівництво оголосило про дивіденди та виділило фонд їх сплати, то це — фонд довірчої власності, володіння яким здійснюється в інтересах акціонерів і на який вони мають переважне право порівняно з іншими кредиторами.

Серед вітчизняних учених [1; 3; 5; 6] є думка, що, виходячи з аналізу положень Закону України «Про господарські товариства», можна дійти висновку, що право на дивіденд у акціонера (учасника) товариства виникає з моменту оголошення керівництвом про наявність прибутку від діяльності за звітний період. Загальні ж збори акціонерів (учасників) не можуть приймати рішення про виплату чи невиплату дивідендів. Право держави на одержання прибутку, як і будь-якого іншого акціонера, є безумовним і підлягає задоволенню, як і право на участь в управлінні, право на одержання інформації [1; 5]. Із таким висновком важко погодитись.

Право одержувати дивіденди за своїм характером, як зазначалося раніше, належить до категорії потенційних. Його реалізація можлива лише за наявності двох умов: чистого прибутку товариства за результатами фінансового року; відповідного рішення компетентного органу товариства про порядок розподілу між його учасниками частини отриманого прибутку. Слід наголосити, що рішення про порядок (а не про виплату — це є обов'язок товариства при наявності умов, названих вище) розподілу прибутку товариства, розмір дивідендів, строк і порядок виплати частки прибутку приймається вищим органом товариства (загальними зборами акціонерного товариства, зборами учасників товариства з обмеженою відповідальністю) після затвердження ним річних результатів діяльності корпорації. Рішення із зазначених питань оформлюється протоколом, який може містити такі відомості: розмір дивідендів, що припадають на акцію, пай або частку в статутному фонді; дату початку виплати дивідендів; спосіб і порядок їх виплати. Прийняття вищим органом товариства такого рішення означає, що дивіденд оголошений і з цього часу в носія зазначеного суб'єктивного права виникає юридично забезпечена можливість вимагати від товариства виплатити оголошених дивідендів.

Однак, при цьому слід враховувати, що нормативи розподілу прибутку корпорації законодавством не встановлені, за винятком обов'язкових відрахувань до загального фонду Державного бюджету. Незважаючи на те, що привілейоване становище держави щодо інших учасників стосовно розподілу дивідендів, покликане, передусім, захистити інтереси держави, воно порушує принцип юридичної рівності правових можливостей усіх учасників і може зменшити зацікавленість інших інвесторів в участі у таких корпораціях.

Отже, це питання також віднесено до компетенції самого господарського товариства й закріплюється в його установчих документах або організаційних регламентах. Право на дивіденд — це самостійне право вимоги. Отже, як і більшість майнових прав, може бути передане іншим особам. Для цього має укладатися договір про відчуження права. На нашу думку, відчуження права на дивіденд не властиве сучасним тенденціям в національній економіці, оскільки це суперечить меті набуття корпоративних прав державою.

Право виходу держави в установленому порядку з корпорації, виключення її зі складу та право на відчуження акцій. Так, одним із прав держави як учасника господарських товариств є право на вихід із товариства в установленому порядку. Згідно з інституціональним підходом, вихід із товариства — це безумовне корпоративне право учасника, яке має імперативний характер [2; 7]. Кореспондує цьому праву пасивний обов'язок товариства — не перешкоджати його здійсненню. Однак окремі вчені [1] заперечують таку ознаку права на вихід з корпорації, як безумовність, обґрунтовуючи це тим, що законодавство установлює певний порядок для виходу учасника з товариства. Видається, однак, що висловлені заперечення є недостатньо обґрунтованими.

Щодо кожного виду товариств законодавець передбачає спеціальні норми, встановлює особливий порядок реалізації цього права. Саме ці норми і встановлюють той порядок, про який ідеться в Законі України «Про господарські товариства». Отже, вихід з корпорації — це добровільне, одностороннє, безумовне волевиявлення стейкхолдера (акціонера), спрямоване на припинення корпоративних соціально-економічних відносин. Оскільки ж ідеться про право, тобто міру можливої поведінки, вважаємо, що реалізація права на вихід із товариства можлива й державою, якщо це не суперечить основним функціям держави (в інституціональному розумінні).

Вихід держави з корпорації не можна ототожнювати з її виключенням із товариства, тобто примусовим (за ініціативи інших учасників) припиненням участі держави в корпорації. Виключення як підстава припинення корпоративних прав держави можливе лише за наявності таких умов: припинення корпоративних прав держави шляхом виключення може мати місце лише в товариствах з обмеженою відповідальністю; держава в особі уповноважених органів систематично не виконує, або неналежним чином виконує обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства; про виключення держави зі складу учасників товариства проголосували учасники, що володіють у сукупності більш як 50 % загальної кількості голосів учасників товариства. При цьому держава в голосуванні участі не бере.

Отже, якщо держава має більше як 50 % загальної кількості голосів, виключити її з товариства з обмеженою відповідальністю неможливо.

Право на одержання інформації про діяльність корпорації. Держава в особі уповноважених органів має право знайомитися з різними документами, що відображають діяльність корпорації. Право на своєчасне та регулярне отримання необхідної інформації про корпорацію є обмеженим правом. Це може бути не будь-яка інформація про діяльність корпорації, а лише ті відомості, які безпосередньо пов'язані з реалізацією корпоративних прав або впливають на законні інтереси суб'єкта корпоративних прав і розголошення яких не є шкідливим для корпорації. Право держави одержувати інформацію про діяльність корпорації включає в себе правомочність вчасно отримувати повну та достовірну інформацію про фінансово-господарський стан товариства й результати його діяльності, суттєві факти, що впливають або можуть вплинути на вартість цінних паперів та (або) розмір доходів за ними, про випуск товариством цінних паперів тощо.

До майнових прав належить і *право на отримання майна, після припинення діяльності корпорації.* Право на одержання коштів і майна, що залишилися після розрахунків з усіма кредиторами під час ліквідації корпорації також належить до потенційних прав. Для його реалізації необхідно виконання низки умов: прийняття вищим

органом рішення про ліквідацію; проведення встановленої законом процедури ліквідації корпорації; погашення ліквідаційною комісією заборгованості перед усіма кредиторами; наявність після розрахунків з кредиторами коштів або майна, які підлягають розподілу між власниками корпоративних прав. Учасники самі визначають умови розподілу між ними майна товариства, що залишилося після розрахунків з кредиторами. Зазвичай, майно розподіляється пропорційно розміру його частки в статутному фонді товариства.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, можна констатувати, що ефективна реалізація та управління корпоративними правами держави має містити заходи щодо належного захисту прав інвесторів, надійної системи управління та контролю, відкритості та прозорості у своїй діяльності. При цьому участь держави в корпоративному управлінні (загальних зборах, спостережній раді, правлінні, ревізійній комісії) формує разом з іншими стейкхолдерами корпорації відповідне інституціональне середовище для прибуткового функціонування корпорації.

З метою досягнення максимального соціально-економічного ефекту від функціонування корпорацій в національній економіці із часткою, що належить державі, вважаємо за необхідне в інституціональному середовищі закріпити норму, сутність якої в тому, що дивіденди, нараховані на «корпоративні права держави» можуть спрямовуватися на фінансування витрат, пов'язаних із викупом акцій вторинної емісії акціонерних товариств або їх часток у статутних фондах господарських товариств, а також на заходи, пов'язані з управлінням корпоративними правами держави.

Список літератури

1. Горенко Т.І. Особливості пільгового продажу акцій ВАТ «Укртелеком»/ Т.І.Горенко, Т.І.Лозова // Досягнення в телекомунікаціях за 10 років незалежності України. – 2001. — №1. — С. 7 – 19.
2. Еволюція інституціональної теорії в контексті трансформації сучасних економічних систем: [монографія] / Ю.В.Богоявленська, К.С.Шапошников; Житомирський державний технологічний університет. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – 550с.
3. Корпоративне управління організаційним розвитком: креативні засади: [монографія] / М.М.Адамкович, Я.П.Квач, К.С.Шапошников. – Ізмаїл: СМІЛ, 2008. – 272с.
4. Креативне корпоративне управління: теорія і практика: [монографія] / К.С.Шапошников; Херсонський державний університет. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2010. – 256с.
5. Погрібний Д.І. Особливості реалізації державних корпоративних прав / Д.І.Погрібний // Вісник національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. - 2010. - №3. - С. 136 - 144.
6. Птащенко Л.О. Особливості та проблеми побудови інноваційної стратегії в системі стратегічного розвитку корпорацій /Л.О. Птащенко // Формування ринкових відносин в Україні: [Зб наук праць]. – 2009. – № 9. – С. 50-54.
7. Ткач А.А. Інституціональні основи ринкової інфраструктури: [монографія] / А.А.Ткач; Національна Академія Наук України. – К.: НАН України, 2005. – 378с.
8. Сучасні стратегії та технології корпоративного управління: [монографія] / О.С. Редькін, В. Реген, Н.А. Хрущ. – Одеса: „Евен”, 2004. – 216 с.

К.Шапошников

Корпоративные права государства: особенности реализации и управления

В статье исследованы особенности реализации и управления государственными корпоративными правами в Украине. На этой основе предложены направления развития государственного корпоративного сектора в национальной экономике.

К. Shaposhnykov

Corporate law of the state: an implementation and governance

In this paper the features of the implementation and management of state corporate lows in Ukraine. On this basis the proposed direction of the state of the corporate sector in the national economy.